

Hoe algemeen is de algemene economie?

Citation for published version (APA):

Muysken, J. (1985). *Hoe algemeen is de algemene economie?* Van Gorcum.
<https://doi.org/10.26481/spe.19850906jm>

Document status and date:

Published: 06/09/1985

DOI:

[10.26481/spe.19850906jm](https://doi.org/10.26481/spe.19850906jm)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

HOE ALGEMEEN IS DE ALGEMENE ECONOMIE?

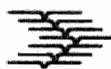
REDE

in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het
ambt van hoogleraar in de Algemene
economie aan de Rijksuniversiteit
Limburg

op vrijdag 6 september 1985

door

Dr. J. Muysken

Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1985

HOE ALGEMEEN IS DE ALGEMENE ECONOMIE?

Prof. dr. J. Muysken

1. Inleiding

In hoeverre is een zinvolle micro-economische onderbouwing van de macro-economie mogelijk en in welke mate en op welke wijze kan de notie van een representatief economisch subject daarbij dienstig zijn? Door deze vraagstelling te kiezen voor mijn betoog hoop ik die mensen te antwoorden die mij lichtelijk geamuseerd vroegen of ik de zoveelste persoon ben die zonodig zijn vakgebied moet afbakenen en uitleggen voor een breed publiek. Nu lijkt dat mij overigens wel de bedoeling van een oratie en ik wil daaraan zeker tegemoetkomen. De reden daarvoor ligt niet alleen in het volgen van een goed gebruik, maar deze oratie is één van de eerste twee oraties die worden gehouden aan de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Limburg. Een faculteit die zich onder meer onderscheidt van haar zusterfaculteiten in den lande doordat wordt gestreefd naar een grote mate van samenwerking tussen de algemene en de bedrijfseconomie. Het mag u dan niet verbazen dat Hein Schreuder en ik in onze oraties trachten een plaatsbepaling te geven van de algemene en de bedrijfseconomie en daarbij proberen terreinen in kaart te brengen waarop vruchtbaar kan worden samengewerkt. Ik zal dit doen voor de algemene economie aan de hand van de hierboven geformuleerde vraagstelling die ik nu zal toelichten.

Stel, dat er een artikel zou zijn geschreven met als titel 'A Micro-macroeconomic Analysis Based on a Representative Firm': een micro- en macro-economische analyse die gebaseerd is op het gedrag van een representatieve onderneming. Een dergelijk artikel zou de twee belangrijkste vakgebieden binnen de algemene economie, namelijk de micro-economie en de macro-economie, bij elkaar brengen. En het is juist de relatie tussen deze twee vakgebieden waarop ik nader in wil gaan. Ik vraag mij namelijk af of de algemene economie zo algemeen is dat de micro- en de macro-economie consistent in één analyse kunnen worden verwerkt. Anders geformuleerd, is een goede micro-economische onderbouwing van de macro-economie mogelijk? Daarnaast vraag ik me af of een dergelijk artikel

niet een prachtige basis zou bieden voor een samenwerking tussen de algemene en de bedrijfseconomie. Uitgangspunt voor de analyse zou immers de representatieve onderneming zijn.

U zult al vermoeden dat er inderdaad een artikel bestaat met de titel 'A Micro-macroeconomic Analysis Based on a Representative Firm'.¹ Ik noem dit artikel omdat het geschreven is door een representatieve algemeen-econoom: de aanpak ervan is kenmerkend voor de algemeen-economische benadering. Nu is het wellicht gevaarlijk om te spreken van 'de' algemeen-economische benadering. Men kan immers binnen de algemene economie verschillende benaderingen onderscheiden, die tot soms nogal drastische verschillen in conclusies kunnen leiden. Ik kom daar straks op terug.

Waar het mij nu om gaat is dat als het gevaarlijk is om over 'de' algemene economie te spreken, het onduidelijk is wat men zich nog moet voorstellen bij een representatieve algemeen-econoom. Dit moge u wat eenvoudig in de oren klinken, maar wat stelt u zich voor bij het begrip representatieve onderneming? Want hoezeer men het begrip representatief algemeen-econoom ook zou willen relativiseren, het is binnen de algemene economie een zeer wijd verbreid gebruik om te spreken over een representatieve onderneming, of in meer algemene zin een 'representatief' economisch subject. Bij de vraagstelling van dit betoog wil ik mij ook richten op dit gebruik. De vraag is dan op welke wijze en in welke mate de notie van een representatief economisch subject dienstig kan zijn bij een micro-economische onderbouwing van de macro-economie.

2. Het representatieve economische subject: Marshall en Hicks

Het begrip representatieve onderneming ('representative firm') is rond de eeuwwisseling geïntroduceerd door Alfred Marshall.² Marshall hanteert het begrip bij de bespreking van de factoren die de normale kostprijs van een goed bepalen. Belangrijk voor deze kostprijs is de produktie-omvang, zowel van de onderneming zelf (intern) als van de totale industrie (extern). Hij stelt dan: '...een representatieve onderneming is in zekere zin een gemiddelde onderneming. Maar er zijn vele manieren waarop het begrip 'gemiddelde' kan worden geïnterpreteerd in relatie tot een bedrijf. En een representatieve onderneming is die bijzondere soort gemiddelde onderneming waarnaar we moeten kijken om te zien in hoeverre de schaafeffecten

¹ Zie Ng (1982). Alle citaten van buitenlandse auteurs in deze oratie zijn door mijzelf vertaald.

² Zie Marshall (1949).

van produktie, zowel intern als extern, in een bepaalde industrie en land zijn voortgeschreden. Wij kunnen dit niet zien door naar een of twee willekeurig gekozen ondernemingen te kijken. Maar wij kunnen dit tamelijk goed bekijken door, na uitvoerig rond te schouwen, een onderneming ... uit te kiezen (of beter nog, meer dan een), die naar ons beste weten dit bijzondere gemiddelde vertegenwoordigt'.³ Ik citeer Marshall letterlijk omdat in zijn omschrijving een belangwekkend element zit dat men later niet meer tegenkomt bij het hanteren van het begrip representatief. Dit betreft de notie dat men een representatief economisch subject, om het begrip te generaliseren, ook daadwerkelijk moet kunnen waarnemen.

Het is echter, zoals gesteld, zeer gebruikelijk om binnen de algemene economie te spreken over het gedrag van dé consument of dé producent. Men doelt dan echter op statistische gemiddelden van groepen. Een mooi voorbeeld treft men aan bij Hicks, als hij de theorie van het consumentengedrag uiteenzet. Hij komt dan tot uitspraken over het gedrag van een consument en stelt dat de theorie: '...is gepresenteerd - zoals die ook moet worden gepresenteerd - als een middel waarmee we soms kunnen vertellen of het gedrag van een bepaalde consument wel of niet consistent was met de veronderstelling dat hij handelde in overeenstemming met een onveranderde voorkeursordening'. Het beschikbare statistisch materiaal heeft echter betrekking op groepen consumenten. Maar dit is ook alleen het soort materiaal dat Hicks wil gebruiken om zijn theorie te toetsen. Immers, de theorie: '...krijgt alleen een *prima facie* plausibiliteit als zij wordt toegepast op een statistisch gemiddelde. De veronderstelling dat de representatieve consument zich gedraagt als een ideale consument is een hypothese die de moeite waard is om te toetsen; de veronderstelling dat een bepaalde persoon, de heer Pietersen of de heer Jansen die om de hoek woont, feitelijk zo handelt verdient geen ogenblik ook maar enige aandacht'.⁴ U ziet dat het representatieve economische subject hier niet een zorgvuldig geselecteerd aanwijsbaar individu is, maar een abstract gemiddelde.

In het vervolg zal ik de eerste opvatting kenschetsen als de Marshalliaanse opvatting en de tweede opvatting als de Hicksiaanse opvatting. Het is daarbij niet mijn bedoeling om deze opvattingen strikt toe te schrijven aan Marshall danwel Hicks. Zo zou men bijv. de Marshalliaanse opvatting kunnen interpreteren alsof men alle uitspraken over het producentengedrag of consumentengedrag zou moeten kunnen waarnemen bij aanwijs-

³ Marshall (1949), p. 265.

⁴ Hicks (1956), pp. 54-55.

bare personen of instellingen. Dit gaat echter veel verder dan Marshall zou willen.⁵

In de ontwikkeling van de economische theorie en het empirisch onderzoek na de Tweede Wereldoorlog is de Hicksiaanse opvatting dominant aanwezig, in combinatie met de axiomatisch-deductieve methode. Op basis van sterke a priori noties formuleert men veronderstellingen over het gedrag van het representatieve subject die niet voor enig individu behoeven te kunnen worden waargenomen. Confrontatie met de empirie van voorspellingen die op grond van deze hypothesen worden afgeleid, moeten dan uitsluitel geven in hoeverre de veronderstellingen bruikbaar zijn voor verdere theorievorming. Dit betekent overigens niet dat men zomaar allerlei veronderstellingen kan uitproberen, in een soort blind instrumentalisme.⁶

Men kan de aldus geschetste Hicksiaanse benadering stellen tegenover een Marshalliaanse benadering waarbij men poogt door zorgvuldige waarneming te komen tot generalisaties, maar wel op een zodanige wijze dat de veronderstellingen waartoe deze generalisaties leiden, herkenbaar blijven in relatie tot het waarnemingsmateriaal. Ik kom hier later op terug. Eerst wil ik u echter laten zien hoe de Hicksiaanse benadering in de na-oorlogse theorievorming en empirisch onderzoek is toegepast.

3. De Hicksiaanse benadering

Het lijkt mij aardig om bij de vraag waar de Hicksiaanse benadering toe heeft geleid, aan te sluiten bij het oorspronkelijke citaat van Hicks dat betrekking heeft op de micro-economische theorie van het consumentengedrag. Hicks stelt dat de veronderstelling 'dat de representatieve consument zich gedraagt als een ideale consument' een hypothese is, die 'de moeite waard is om te toetsen'. Hoe wordt nu een dergelijke veronderstelling getoetst?

⁵ Zo stelt Marshall bijv. ook: 'Economisten bestuderen de handelingen van individuen, maar zij bestuderen deze eerder in relatie tot het maatschappelijke dan het individuele leven, en daarom houden zij zichzelf maar weinig bezig met persoonlijke bijzonderheden die iemands stemming of karakter betreffen ... Zij slaan zorgvuldig het gedrag van een grote groep personen gade ... en met behulp van statistieken, of anderszins, stellen zij vast hoeveel geld gemiddeld de leden van de groep, die zij gadeslaan, net willen betalen als de prijs van een bepaald goed ... Hierbij gaan zij echter om met de mens zoals hij is: niet met een abstract of 'economisch' mens: maar een mens van vlees en bloed' (Marshall 1949, pp. 21-22).

⁶ Het instrumentalisme, waarbij men alleen naar de 'voorspellende' waarde van een theorie kijkt - voor een beschrijving, zie bijv. Blaug (1980), pp. 104 e.v. - vindt nauwelijks nog weerklink binnen de economische wetenschap. Dit blijkt bijv. uit het citaat van Grossman in noot 28.

Aan deze vraag is binnen micro-economische theorie erg veel aandacht besteed.⁷ Globaal komt het er op neer dat men het gedrag van de representatieve consument afleest uit de manier waarop deze vraag uitoefent naar bepaalde goederen. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat de representatieve consument zijn nut afhankelijk stelt van het bezit van een aantal goederen en ernaar streeft zijn gegeven inkomen zodanig te besteden dat hij zijn nut maximaliseert. Men kan dan voor de representatieve consument voor ieder van deze goederen een vraagfunctie afleiden, waarbij de vraag naar ieder goed afhankelijk is van de prijzen van alle goederen en het inkomen. Daarbij leidt de veronderstelling dat het nut wordt gemaximaliseerd tot bepaalde eisen aan de eigenschappen van de vraagfuncties. Welnu, als men beschikt over waarnemingen over de vraag naar de goederen, de prijzen van deze goederen en het inkomen, kan men de vraagfuncties schatten, als men ervan uitgaat dat de voorkeuren van de representatieve consument niet veranderen in de loop van de tijd.⁸ Het toetsen van de vraagtheorie betekent dan dat men nagaat of de waargenomen vraagfuncties inderdaad eigenschappen hebben die consistent zijn met de veronderstelde eigenschappen van de nutsfuncties en het veronderstelde nuts-maximaliserende gedrag.⁹

Maar, zoals Hicks al stelde, het beschikbare statistisch materiaal heeft alleen betrekking op groepen consumenten - en dat is ook alleen maar interessant. Het is daarom ook zeer gebruikelijk om de hierboven beschreven vraaganalyse toe te passen op de consumptieve bestedingen aan een aantal goederencategorieën per hoofd van de bevolking in een bepaald land. Hierbij kan dit aantal oplopen van 3 tot pakweg 40 of desnoods 120 goederencategorieën.¹⁰

Ik kan mij voorstellen dat u een gevoel van onbehagen bekruipt als u met een dergelijke analyse wordt geconfronteerd. Maar waarin schuilt dan dat onbehagen? Wordt het weggenomen als bepaalde vraagvergelijkingen, die zijn afgeleid op de hierboven geschetste wijze, herhaaldelijk worden geschat voor een grote steekproef van consumenten voor wat betreft hun uitgaven aan een groot aantal goederen? Wat zoudt u concluderen als dan

⁷ Men denke bijv. aan het pionierswerk van Barten (1964) en al het werk dat daarop is gevolgd. Voor een samenvatting zie Barten (1977).

⁸ Strikt gesproken beschikt men niet over waarnemingen van de vraag naar goederen, maar van de verhandelde hoeveelheid goederen.

⁹ Men kan zich altijd bij strijdigheid van de theorie met waarnemingen afvragen of wel aan de veronderstelde voorwaarden (bijv. dat voorkeuren niet veranderen in de loop van de tijd) is voldaan. Voor een boeiende bespreking van de stelling van Duhem en Quine over dit methodologische probleem leze men Cross (1982).

¹⁰ Zie bijv. Deaton (1975).

bij voortduring wordt gevonden dat de eigenschappen van deze vergelijkingen voldoen aan de door de theorie gestelde eisen? Het lijkt mij dat u dan kunt concluderen dat de consumenten zich gemiddeld genomen gedragen in overeenstemming met het gedrag van de representatieve consument. Dit betekent duidelijk niet dat ook maar één consument zich precies zo hoeft te gedragen als de representatieve consument. Maar als het dat niet hoeft te betekenen, waarom kan men dan niet de analyse toepassen voor de totale uitgaven van consumenten aan verschillende groepen van goederen in een bepaalde periode in een bepaald land? Immers, de geënqueteerde consumenten vormen een steekproef uit de totale consumentenpopulatie. En het onderzoek richt zich met behulp van deze steekproef op het gedrag van de totale populatie. Maar daarmee richt het zich ook op de totale consumptieve bestedingen naar bepaalde goederen die in een land worden gedaan.

Men ziet hoe op deze wijze de Hicksiaanse benadering in het huidige micro-economisch onderzoek herkenbaar is. Op basis van sterke a priori noties wordt voor de representatieve consument een nuts-maximaliserend gedrag verondersteld en worden hypothesen afgeleid met betrekking tot diens vraag naar goederen. De representatieve consument wordt daarbij gezien als het gemiddelde van de totale consumentenpopulatie, of van een steekproef daaruit.¹¹ De hypothesen worden dan ook getoetst op basis van gegevens die betrekking hebben op een heel land, of vergelijkbare gegevens.

Het hierboven gegeven voorbeeld is overigens kenmerkend voor de manier van onderzoek bedrijven binnen de gehele micro-economie.¹²

4. Het reductionisme

De hierboven geschetste onderzoekstraditie is naar mijn mening evenzeer kenmerkend voor een belangrijke stroming binnen de economische theorie die Coddington *reductionisme* heeft genoemd: 'Ruwweg gezegd bestond de methode (van deze stroming, J.M.) uit het analyseren van markten op basis van de keuzen die door individuele handelaren worden gemaakt. Op deze wijze beweegt de theorie zich op twee verschillende niveaus - dat van de individuele keuze, en dat van marktverschijnselen - ofschoon de verbinding tussen beide niveaus misschien alleen kan worden gelegd door de keuze van een 'representatieve' handelaar te bestuderen. Voorts moet, teneinde een

¹¹ Immers, de theorie '...krijgt alleen *prima facie* plausibiliteit als zij wordt toegepast op een statistisch gemiddelde' (zie noot 4).

¹² In de theorie van het producentengedrag wordt bijv. voor de representatieve ondernemer een winstmaximaliserend of kostenminimaliserend gedrag verondersteld. Daarmee worden vervolgens hypothesen afgeleid voor de vraag naar produktiemiddelen, die worden getoetst aan de hand van geaggregeerde gegevens.

basis te verschaffen voor een hanteerbare analyse van de marktverschijnselen, de analyse van individuele keuze bijzonder stereotype en kunstmatig zijn ... de centrale gedachte is de reductie van marktverschijnselen tot (gestileerde) individuele keuzen'.¹³ Vandaar ook de naam reductionisme.

U herkent hopelijk het hierboven gegeven voorbeeld in deze omschrijving. In de theorie van het consumentengedrag wordt de vraagfunctie van de representatieve consument naar een bepaald goed afgeleid door ervan uit te gaan dat deze zijn nut tracht te maximaliseren onder bepaalde nevenvoorwaarden. De vraagfunctie naar dat goed die op deze wijze is afgeleid, wordt vervolgens geïdentificeerd met de vraagcurve op de markt voor dat goed. De markt-vraagcurve wordt op deze wijze gereduceerd tot de vraagfunctie van de representatieve consument. Op analoge wijze wordt volgens de Hicksiaanse benadering de aanbodcurve van dat goed op die markt afgeleid door te veronderstellen dat de representatieve ondernemer streeft naar maximale winst of minimale kosten onder bepaalde nevenvoorwaarden. De marktevenwichtsprijs kan dan worden bepaald op het snijpunt van vraag- en aanbodcurve.¹⁴

Deze gedachte is terug te vinden in de algemene evenwichtstheorie, waarin alle markten in een volkshuishouding in onderlinge samenhang worden geanalyseerd. Aan deze theorie zal altijd de naam van Walras verbonden blijven. Weintraub heeft onlangs de algemene evenwichtstheorie in Lakatosiaanse termen beschreven als een neo-Walrasiaans onderzoekprogramma.¹⁵ De harde kern van dit programma, dat wil zeggen de verzameling van elementen uit de algemene evenwichtstheorie die niet vruchtbaar ter discussie kunnen worden gesteld, bevat volgens Weintraub de volgende uitgangspunten:¹⁶

- economische personen kunnen keuzemogelijkheden naar voorkeursrangschikken;
- personen optimaliseren individueel onder bepaalde nevenvoorwaarden;
- het keuzegedrag van personen uit zich op onderling samenhangende markten;
- personen beschikken over volledige relevante kennis;
- waarneembare gebeurtenissen op markten vertonen samenhangen, en moeten worden besproken met betrekking tot evenwichtssituaties.

¹³ Coddington (1983), pp. 92-93.

¹⁴ Voor een nuancering van dit punt, zie Snippe (1985a), par. 2.4.1.

¹⁵ Weintraub (1985).

¹⁶ Weintraub (1985), p. 147.

Waar hierboven wordt gesproken van 'personen' gebruikt Weintraub het onvertaalbare woord 'agent'. Men herkent direct in de personen of 'agents' de Hicksiaanse representatieve economische subjecten waarvan het individuele keuzegedrag in Coddington's woorden 'bijzonder stereotype en kunstmatig' is. Coddington's beschrijving van het reductionisme geldt dan ook duidelijk voor de neo-Walrasiaanse algemene evenwichtstheorie.¹⁷

Met het bovenstaande beoog ik aan te geven dat de dominante traditie van de Hicksiaanse benadering in het micro-economisch onderzoek na de Tweede Wereldoorlog, heeft geleid tot het reductionisme. Het onderzoek binnen de micro-economie wordt gekenmerkt doordat voor personen (agents) wordt verondersteld dat zij hun keuzemogelijkheden naar voorkeur kunnen rangschikken. Zij bepalen dan hun keuzen door te optimaliseren onder nevenvoorwaarden, waarbij zij over volledige relevante informatie beschikken.¹⁸ Ik zal dit uitgangspunt in het vervolg aanduiden als het keuzetheoretische uitgangspunt. Kenmerkend voor de Hicksiaanse benadering is dat dit keuzetheoretische uitgangspunt wordt toegepast op een Hicksiaans representatief subject. Immers, alleen de veronderstelling dat het representatieve subject handelt volgens het keuzetheoretische uitgangspunt is een hypothese die de moeite waard is om te toetsen. Maar daardoor leidt de Hicksiaanse benadering ook precies tot het reductionisme: de verbinding tussen individuele keuze en marktverschijnselen wordt alleen gelegd door de representatieve handelaar.

5. De macro-economische benadering

Hoe moet deze ontwikkeling nu worden beoordeeld? Moet de ontwikkeling van een belangrijk deel van het economisch onderzoek in de richting van het reductionisme worden betreurd of toegejuicht? Het is verstandig om zich bij de beantwoording van deze vraag te realiseren dat Coddington het reductionisme introduceert om: '...de methode van analyse te karakteriseren van dat theoretisch bouwwerk waartegenover Keynes zijn eigen theorie stelde'.¹⁹ Kan de Keynesiaanse theorie dan worden beschouwd als een alternatief voor het reductionisme?

U zult al aanvoelen dat dé Keynesiaanse theorie tegenover hét reductio-

¹⁷ Coddington (1983), p. 93. Coddington stelt echter uitdrukkelijk: '...deze betrokkenheid op marktevenwicht is niet een definiërende karakteristiek van het reductionisme: het is eerder een manier waarop de reductionistische theorievorming hanteerbaar kon worden gehouden.'

¹⁸ In de zgn. tijdelijke evenwichtsbenadering wordt er niet van uitgegaan dat deze informatie achteraf juist blijkt te zijn: aan het begin van de Hicksiaanse week nemen subjecten beslissingen op grond van verwachtingen die soms aan het einde van die week niet uit blijken te komen. Zij herzien dan hun verwachtingen en baseren daarop hun beslissingen aan het begin van de volgende week.

¹⁹ Coddington (1983), p. 92.

nisme stellen op zich complicaties oproept die juist het onderwerp zijn van dit betoog: Wat is dé Keynesiaanse theorie? Zoals bij de meeste beroemde auteurs het geval is, leent het werk van Keynes zich voor meerdere interpretaties - hetgeen dan ook regelmatig aanleiding geeft tot geschriften met titels als: Was Keynes een echte Keynesiaan? In navolging van Coddington onderscheid ik drie varianten van het Keynesianisme, die elkaar deels aanvullen. In eerste instantie wil ik daarbij ingaan op de meeste bekende versie van de Keynesiaanse theorie die door Coddington *hydraulicisme* wordt genoemd.²⁰

Het hydraulicisme is de weergave van de Keynesiaanse theorie zoals die werd en wordt gepresenteerd in de leerboeken die na de Tweede Wereldoorlog zijn verschenen. De economie wordt bestudeerd op geaggregeerd niveau, waarbij maar enkele markten worden onderscheiden. Goederenstromen als het nationaal produkt en arbeidsstromen als de werkgelegenheid zijn homogeen samengesteld. Er wordt binnen deze stromen geen onderscheid gemaakt tussen prijzen en hoeveelheden. Essentieel voor het hydraulicisme is dat er stabiele relaties worden verondersteld tussen verschillende geaggregeerde stromen - het geaggregeerde prijspeil, de loonvoet en de interestvoet kunnen eventueel ook nog een rol spelen. Een typisch Keynesiaanse relatie is bijv. de consumptiefunctie waarbij de consumptieve bestedingen in een land worden verondersteld in een stabiel, min of meer lineair verband te staan tot het nationale inkomen van dat land. Deze relatie ligt ten grondslag aan de typisch Keynesiaanse notie van de inkomens-vermenigvuldiger. En het is dankzij het stabiele karakter van de geaggregeerde verbanden dat de overheid in staat is een economie te beïnvloeden.²¹

Het is duidelijk dat in deze vorm de Keynesiaanse theorie haaks staat op het reductionisme. Immers als bij het redeneren in termen van geaggregeerde stromen geen duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen prijzen en hoeveelheden, kunnen prijzen nooit die intermedieërende rol spelen op markten, die centraal staat bij het reductionisme. Door de werking van het prijsmechanisme op markten waarover wordt geaggregeerd te negeren, worden allocatieproblemen en werkgelegenheidsproblemen losgekoppeld.^{22, 23}

De eerste serieuze tegenstanders van het Keynesiaanse hydraulicisme

²⁰ Coddington (1983), pp. 102-103.

²¹ Zie Coddington (1983), p. 103.

²² Coddington (1983), pp. 103 en 111.

²³ Hier zijn tevens enkele opmerkingen over het onderscheid tussen micro- en macro-economie op hun plaats. Omdat dit echter het betoog te veel naar een zijspoor stuurt, heb ik mijn visie op dit onderscheid als bijlage opgenomen.

waren de monetaristen. Een van de boeiende aspecten van het monetarisme in dit verband is dat, alhoewel het sterk georiënteerd is op het keuzetheoretische paradigma, het in wezen ook een hydraulische benadering is. Ook in deze theorie spelen stabiele relaties tussen geaggregeerde grootheden een belangrijke rol. Dit komt bijv. tot uitdrukking in de neokwantiteitstheorie, waarin een stabiele relatie wordt verondersteld tussen de maatschappelijke geldhoeveelheden en het geaggregeerde prijspeil.²⁴ Modigliani ging in 1977 zelfs zover dat hij stelt dat: 'De aanval van de monetaristen op de Keynesianen betrof vanaf het eerste begin niet de Keynesiaanse gedachtengang als zodanig ... Zij berustte op een totaal verschillende empirische beoordeling van de parameters ... En deze verschillende beoordeling rechtvaardigde op haar beurt een radicale afwijzing van de *praktische relevantie* van de Keynesiaanse gedachtengang in tegenstelling tot de *analytische betekenis* ervan'.²⁵ In die zin kan men ook de uitspraak begrijpen die aan de leidende monetarist Friedman wordt toegeschreven: 'Wij zijn nu allemaal Keynesianen'.²⁶

Dit is echter een vertekend beeld van de tegenstelling tussen Keynesianen en monetaristen. Modigliani zegt bijv. in hetzelfde artikel: 'Niet-monetaristen accepteren wat ik als de wezenlijke praktische boodschap van de General Theory beschouw: dat een vrije markteconomie die gebruik maakt van onstoffelijk geld stabilisatie *nodig heeft, kan* worden gestabiliseerd en derhalve *moet* worden gestabiliseerd door geschikte monetaire en financiële overheidspolitiek. Monetaristen nemen daarentegen het standpunt in dat het niet echt nodig is om de economie te stabiliseren; dat zelfs als het nodig zou zijn, het niet mogelijk is, want stabilisatiepolitiek zal waarschijnlijk de instabiliteit eerder vergroten dan verkleinen...'.²⁷ Welnu, het verschil in visie dat hier wordt geschetst op het functioneren van een markteconomie gaat veel verder dan verschillen in opvattingen over de waarden van de parameters in een Keynesiaans analytisch kader. Dit besef is echter pas in de loop van de tijd gegroeid.

Een belangrijk probleem bij het debat tussen monetaristen en Keynesianen is dat, zelfs voor zover men het meningsverschil wil reduceren tot verschillende opvattingen over parameterwaarden, men er niet in slaagde om het eens te worden over de relevante feiten. Beide partijen nemen de werkelijkheid op hun eigen manier waar en komen dan tot radicaal verschillende conclusies. En het is mede dit onvermogen om de waargenomen

²⁴ Een stijging van de maatschappelijke geldvoorraad zal daarom altijd leiden tot inflatie.

²⁵ Modigliani (1977), p. 23. Ook Tobin stelt: 'Het meningsverschil tussen monetaristen en Keynesianen ging over de waarden van sommige parameters.' In: Klamer (1984), p. 106.

²⁶ Modigliani (1977), p. 114.

²⁷ Modigliani (1977), p. 114.

werkelijkheid te laten beslissen wie er gelijk heeft, dat aan de verdere theorievorming een boeiende wending heeft gegeven. Men ging namelijk proberen om het bestaan van de stabiele geaggregeerde relaties te verklaren vanuit het keuzetheoretische paradigma²⁸; dit zou dan tevens kunnen aangeven onder welke omstandigheden de geaggregeerde relaties zich als stabiele relaties voordoen.²⁹ Het spreekt haast vanzelf dat de monetaristen en de Keynesianen hierbij elk een verschillende weg insloegen. De Keynesiaans geïnspireerde richting is die van de algemene onevenwichtigheidsanalyse, de monetaristisch geïnspireerde richting is die van de Nieuw-Klassieke analyse, waarin de theorie van de rationele verwachtingen een belangrijke rol speelt.

6. De micro-economische onderbouwing

Het is opmerkelijk dat zowel de Nieuw-Klassieke analyse als de onevenwichtigheidsanalyse uitgaan van een representatief economisch subject dat handelt volgens het keuzetheoretisch uitgangspunt in de hierboven omschreven zin. Een belangrijk verschil in inzicht tussen beide benaderingen betreft echter de mate waarin het representatieve subject geïnformeerd is over in hoeverre prijzen waarmee hij wordt geconfronteerd Walrasiaanse evenwichtsprijzen zijn. Hiermee hangt samen een visie op de snelheid waarmee prijzen zich aanpassen aan marktomstandigheden.

In de Nieuw-Klassieke denkwijze wordt er van uitgegaan dat de subjecten rationele verwachtingen hebben en dat het prijsmechanisme sterk werkt in de richting van Walrasiaans evenwicht.³⁰ Wel worden de subjecten gehinderd door beperkte informatie en onzekerheid: zij weten namelijk niet direct of een prijsverandering op een bepaalde markt toe te schrijven is aan locale omstandigheden, dan wel een verandering in het algemeen prijsniveau weerspiegelt. Maar deze onduidelijkheid wordt verondersteld snel te worden opgelost. Afgezien van toevallige verstoringen zullen representatieve subjecten dan juiste verwachtingen hebben omtrent de even-

²⁸ Zoals Grossman (1979, p. 64) stelt: 'In recente jaren zijn de theoretische modellen van macro-economische relaties niet alleen beoordeeld naar de mate waarin zij overeenstemmen met waargenomen verschijnselen, maar ook naar hun gebruik van overtuigende keuzetheoretische onderbouwingen voor het onderliggende gedrag van individuen'. Zie ook Klamer (1984, pp. 4-5).

²⁹ Zie Coddington (1983), p. 109. Cross (1982) demonstreert echter overtuigend dat de stabiliteit van een macro-economische relatie alleen kan worden beoordeeld in conjunctie met vele aanvullende hypothesen.

³⁰ Voor een boeiend overzicht van deze denkwijze, zie Klamer (1984). Men realiseer zich dat de Nieuw-Klassieke denkwijze uitgaat van twee belangrijke veronderstellingen: de veronderstelling van de rationele verwachtingen en de veronderstelling dat het economische proces sterk naar evenwicht tendeeert.

wichtsprijzen en handelen in overeenstemming met marktevenwicht. Dit leidt tot een stabiele evenwichtige macro-economische ontwikkeling, waarin conjuncturele fluctuaties optreden als gevolg van de toevallige verstoringen. Voorts geldt dat als de subjecten juiste verwachtingen koesteren, overheidsoptreden in een economie weinig zin zal hebben - hoogstens als stoorzender - omdat de effecten ervan dankzij de goede werking van het marktmechanisme worden doorzien.

Hiertegenover staat de Keynesiaans geïnspireerde onevenwichtigheidsanalyse, waarin er vanuit wordt gegaan dat prijzen zich slechts langzaam aanpassen aan marktomstandigheden. Bovendien zijn de representatieve subjecten slecht geïnformeerd over de marktomstandigheden, hetgeen prijsstarheid in de hand werkt. Derhalve zal hun handelen over het algemeen niet in overeenstemming zijn met marktevenwicht. Het feit dat er wordt gehandeld tegen niet-evenwichtsprijzen betekent dat niet iedereen zijn notionele vraag of aanbod kan realiseren: er blijft altijd iemand onvrijwillig achter met een onvervulde vraag of aanbod. Op deze wijze kan bijv. onvrijwillige werkloosheid worden verklaard die optreedt bij een tekortschietende vraag op de goederenmarkt. Beide onevenwichtigheden kunnen worden weggenomen door een vraagstimulerend overheidsoptreden. Dit is de tweede versie van Keynesianisme die Coddington onderscheidt, en die hij aanduidt met *hernieuwd reductionisme*.³¹

Men ziet hoe op deze manier fundamentele verschillen in visie op het functioneren van markten en daarmee samenhangend de verwachtingen die representatieve subjecten hebben, ten grondslag worden gelegd aan de onevenwichtigheidsanalyse en de Nieuw-Klassieke analyse. Het is niet mijn bedoeling om hier beide richtingen verder uitgebreid te behandelen.³² Waar het mij om gaat is de vraag waarom men in beide gevallen streeft naar een zgn. micro-economische onderbouwing van de macro-economie. En, daarmee samenhangend, de vraag waarom men in beide gevallen een weg kiest die leidt naar het reductionisme en de Hicksiaanse benadering. Want, kenmerkend voor deze micro-economische onderbouwing van de macro-economie is immers dat wordt uitgegaan van een representatief economisch subject dat handelt volgens het keuzetheoretisch uitgangspunt.

Ik denk dat men het antwoord op deze vraag moet zoeken in het streven naar een waarlijk algemene economische theorie. Daarmee bedoel ik een

³¹ Zie Coddington, (1983), pp. 105 e.v.

³² Een richting waarin de discussie tussen beide stromingen zich thans beweegt is het steeds verder uitwerken van de veronderstellingen voor het optreden van het representatieve subject. Zo wordt in de onevenwichtigheidsanalyse de vraag gesteld hoe en op welke termijn prijzen zich wel aanpassen aan marktomstandigheden en hoe representatieve subjecten zich verwachtingen vormen over toekomstige prijzen.

theorie die in staat is om de volgende twee gestileerde feiten gelijktijdig te verklaren.³³ Ten eerste het feit dat op veel markten het prijsmechanisme voor een redelijke totstandkoming van het evenwicht zorgt - laat ik dit het Walrasiaanse feit noemen. Ten tweede het feit dat langdurige werkloosheid mogelijk is, zonder dat zich tegelijkertijd op vele goederenmarkten sterke onevenwichtigheden voordoen - laat ik dit het Keynesiaanse feit noemen. Terwijl de Keynesiaanse theorie zich in eerste instantie richtte op het verklaren van het Keynesiaanse feit, richtte de algemene evenwichtstheorie zich op het verklaren van het Walrasiaanse feit. Men kan echter stellen dat tegenwoordig beide theorieën in de gedaantes van resp. de algemene onevenwichtigheidsanalyse en de Nieuw-Klassieke benadering trachten vanuit hun verschillende achtergronden beide feiten simultaan te verklaren. Maar waarom kiezen beide stromingen daarbij als uitgangspunt de algemene evenwichtsanalyse, waarin Hicksiaanse representatieve subjecten handelen volgens het keuzetheoretisch paradigma? Hutchison behandelt dit probleem, zij het op zeer indirecte wijze, in zijn artikel **The Limitations of General Theories in Macro Economics**, de beperkingen van algemene theorieën in de macro-economie. Kenmerkend voor de teneur van zijn artikel is het volgende citaat: 'Algemene theorieën vereisen algemene wetmatigheden, of zeer betrouwbare generalisaties, als uitgangspunt. Over het algemeen gesproken zijn er voor het grootste deel van de afgelopen tweehonderd jaren meer van dergelijke substantiële algemene veronderstellingen geweest die ten grondslag liggen aan de micro-economie dan aan de macro-economie ... De veel sterkere meningsverschillen over de macro-economische politiek vloeien voort uit een veel ernstiger gebrek aan algemeen aanvaarde en vaste uitgangspunten waar de macro-economische theorie op berust'.³⁴ Als het de macro-economie ontbreekt aan duidelijke, algemeen aanvaarde uitgangspunten en de micro-economie kent deze uitgangspunten wel, wat ligt dan meer voor de hand dan te proberen om de macro-economie ook te baseren op de uitgangspunten van de micro-economie. Nu is het keuzetheoretische uitgangspunt binnen de micro-economie een zeer vruchtbaar uitgangspunt gebleken en - zoals ik al eerder heb gesteld - de Hicksiaanse benadering in de vorm van reductio-

³³ Het begrip gestileerde feiten roept problemen op die vergelijkbaar zijn met het begrip representatief individu: het gaat hier om ontwikkelingen die in grote lijn geschetst, zich op brede schaal voordoen. Sinds het midden van de jaren zeventig bijv. is de werkloosheid in de West-Europese landen sterk toegenomen. Individuele tegenvoorbeelden (bijv. Zwitserland), weerleggen een dergelijk 'feit' niet. Men realiseer zich overigens dat het begrip 'algemene' theorie in dit verband niet inhoudt dat wordt gestreefd naar een model met gegeven parameterwaarden, dat geldt ongeacht tijd en plaats.

³⁴ Hutchison (1981), p. 257.

nisme wordt veelal gezien als een goede mogelijkheid om via het representatieve subject een verbinding te leggen tussen het keuzetheoretische uitgangspunt en marktverschijnselen. Uit dien hoofde is het dan ook niet verwonderlijk dat men probeert een algemene theorie te ontwikkelen op basis van het representatieve subject dat handelt volgens het keuzetheoretische uitgangspunt.

7. De doos van Pandora

Mijn bezwaar tegen het al dan niet hernieuwde reductionisme komt overeen met de kritische kanttekeningen die Frank Hahn, een der groten van de algemene evenwichtsanalyse, zelf bij deze analyse plaatst: 'Ik heb de algemene evenwichtsanalyse altijd beschouwd als iets dat lijkt op een modelvliegtuigje dat een vliegtuigbouwkundig ingenieur misschien bouwt. Mijn verbazing in recente jaren is dan ook erg groot geweest te ontdekken dat veel economen het modelvliegtuigje beschouwen als een luchtwaardig vliegtuig ... terwijl theoretici over de hele wereld zich bewust zijn dat alles dat op dit modelletje wordt gebaseerd waarschijnlijk nooit kan vliegen, omdat het enkele wezenlijke aspecten van de wereld negeert ... in het bijzonder heeft het modelletje nooit aangegeven hoe de onzichtbare hand feitelijk werkt'.³⁵ De vraag hoe economische activiteiten worden gecoördineerd is inderdaad een van de wezenlijke vragen uit de micro-economische onderbouwing van de macro-economie. En ik denk dat het hernieuwd reductionisme daarop geen antwoord kan geven: het reduceert immers het marktgebeuren tot een representatief subject en gaat daarmee voorbij aan de verscheidenheid van individuen wier activiteiten moeten worden gecoördineerd.

Dat er toch een spanning is tussen de verscheidenheid van individuen enerzijds en het representatieve subject anderzijds komt ook naar voren in het hierboven gegeven citaat van Hicks als hij enerzijds stelt dat de theorie '...is gepresenteerd - zoals die ook *moet worden* gepresenteerd - als een middel waarmee we soms kunnen vertellen of het gedrag van een *bepaalde* consument wel of niet consistent was met de veronderstellingen dat...' en anderzijds stelt '...de veronderstelling dat een *bepaald* persoon ... feitelijk zo handelt verdient *geen ogenblik* ook maar enige aandacht'.³⁶ Waarom *moet* de theorie worden gepresenteerd in termen van een herkenbaar individu? Ik kan dat alleen begrijpen als een beroep op intuïtieve plausibiliteit dat tevens noodt tot enige introspectie, conform de traditie van het apriorisme. Maar waarom is het dan volstrekt oninteressant of dat individu

³⁵ Hahn (1981), pp. 1036-1039. Hij zegt overigens hetzelfde van de Keynesiaanse theorie.

³⁶ Zie noot 4, cursivering mijnerzijds.

ook handelt in overeenstemming met de veronderstelling? Vermoedelijk ligt hieraan de gedachte ten grondslag dat individueel gedrag op toevallige - en dus oninteressante - gronden afwijkt van het veronderstelde gedrag, maar dat in het gedrag van een groep, of statistisch gemiddelde, deze toevallige oorzaken tegen elkaar wegvallen. Echter deze gedachte roept enorme analytische en conceptuele problemen op, en is dan ook nauwelijks uitgewerkt.³⁷ Een probleem waarop ik in dit verband wil wijzen is dat individuen elkaar in hun gedrag zullen beïnvloeden. Dit kan er toe leiden dat een 'toevallig' gedrag van een individu het gedrag van een ander individu beïnvloedt op een wijze die dan niet meer toevallig is. Men kan dan niet meer veronderstellen dat in groepsgedrag toevallige afwijkingen in individueel gedrag elkaar neutraliseren.³⁸

Dit is een van de redenen waarom de neo-Oostenrijkers de macro-economie en het reductionisme wantrouwen. Zo stelt bijv. Lachmann: 'Macro-economisch evenwicht ... is een veel problematischer begrip dan marktevenwicht. Evenwicht van het individu, huishouding of onderneming, is een veel eenvoudiger notie dan beide (macro- en marktevenwicht, J.M.) en is nagenoeg synoniem met rationeel handelen ... We moeten niet vergeten dat als wij vertrekken uit de sfeer van acties die door één geest worden beheerst, in een huishouding of onderneming, naar de sfeer van acties waarin diverse geesten met elkaar rekening moeten houden terwijl ieder zijn eigen belang nastreeft, als in een markt, we met een enorm scala van problemen worden geconfronteerd waarvan maar al te veel economen in een gelukzalige onwetendheid verkeren. Het plaatsen van een probleem in een algemene evenwichtscontext moet betekenen dat men vertrouwen stelt in de overweldigende kracht van evenwichtstendenties...',³⁹ '... maar er zijn ook evenwichtversturende krachten die ontstaan door onverwachte veranderingen. In veel gevallen zullen deze laatste de evenwichtstendenties overwinnen'.⁴⁰ Het wantrouwen tegen de macro-economische analyse en het reductionisme dat uit bovenstaande citaten spreekt wordt enerzijds ingegeven door de neo-Oostenrijkse filosofie van het methodologisch individualisme: het individu en de interactie tussen individuen staan centraal in

³⁷ Een probleem waaraan in dit verband ten onrechte weinig aandacht wordt geschonken is het aggregatieprobleem. Daarbij is het merkwaardig dat het aggregatieprobleem vaak wordt beschouwd als een formeel probleem, dat losstaat van conceptuele problemen, zoals ik die in het vervolg van mijn betoog schets. Beide problemen zijn met enige moeite wellicht te onderscheiden, maar zeker niet analytisch te scheiden in die zin dat men beide problemen onafhankelijk van elkaar zou kunnen oplossen.

³⁸ Zie bijv. Shand (1984), p. 27. Zie ook Streissler (1977).

³⁹ Lachmann (1973), p. 16.

⁴⁰ Lachmann (1973), p. 43.

het neo-Oostenrijkse denken. Anderzijds vloeit dit wantrouwen voort uit het optreden van onzekerheden, wat het onderkennen van stabiele economische relaties bemoeilijkt.

Dit laatste punt staat ook centraal in het reeds hierboven genoemde artikel van Hutchison, waarin hij de beperkingen van algemene theorieën in de macro-economie bespreekt. Terwijl de micro-economie een grote vlucht heeft kunnen nemen omdat zij veronderstelt dat de omgeving en de toekomst door alle subjecten goed worden gekend, kan de macro-economie zich hier niet op baseren.⁴¹ Naar Hutchison's mening moet de macro-economie er rekening mee houden dat verwachtingen van subjecten niet uit kunnen komen: 'Keynes benadrukte dat zijn General Theory moest worden gebaseerd op veronderstellingen over foutieve verwachtingen'.⁴² Maar dat geeft meteen de beperking aan van de mogelijkheid van algemene theorievorming in de macro-economie: 'Met betrekking tot onwetendheid en foutieve verwachtingen kan men geen algemene wetmatigheden geven, alleen globale patronen en trends, die zeker kunnen veranderen met historische en institutionele veranderingen'.⁴³ Macro-economische theorieën zijn daarom altijd tijd- en plaatsgebonden van aard.⁴⁴

Men kan dit argument echter ook omkeren. Net als Coddington het hernieuwd reductionisme ziet als een mogelijkheid om de beperkingen van de Keynesiaanse gedachtegang te onderzoeken, kan men de Keynesiaanse macro-economie zien als een mogelijkheid om de beperkingen van het al dan niet hernieuwd reductionisme te onderzoeken. Deze gedachtegang is kenmerkend voor de post-Keynesiaanse benadering. Dit is tevens de derde versie van Keynesianisme die Coddington onderscheidt en die hij aanduidt met *fundamentalisme*.⁴⁵ Hij geeft dit als volgt weer: 'Tegenover de duidelijk omschreven en stabiele doelstellingen en beperkingen die nodig zijn in de reductionistische theorievorming, benadrukt Keynes de basis van keuze in vage, onzekere en veranderende gebeurtenissen en omstandighe-

⁴¹ Zo stelt Hutchison (1981, p. 238) enigszins overdreven '...micro-economie ging over weten en macro-economie over onwetendheid'. Maar ook Coddington (1983, p. 93) stelt dat: '...stabiele doelstellingen en duidelijk omschreven beperkingen nodig zijn om een voldoende sterke basis te leggen voor de markttheorie'.

⁴² Hutchison (1981), p. 246. Voor een genuanceerde visie daarop zie Kregel (1976).

⁴³ Hutchison (1981), p. 246.

⁴⁴ Het zal u niet verbazen dat Hutchison voor algemene theorievorming nog het meeste verwacht van de theorie van de rationele verwachtingen. 'Onder sommige institutionele omstandigheden en een bepaald klimaat van verwachtingen zou de rationele verwachtingen hypothese zelfs een redelijke benadering zijn. Maar het lijkt een te sterke vereenvoudiging te vertegenwoordigen om als de onderbouwing van een algemene macro-economische theorie te dienen'. (p. 257).

⁴⁵ Coddington (1983), pp. 93. e.v.

den...'.⁴⁶ Maar het gevolg is dat het fundamentalisme zelf '...geen vaststaand mechanisme aangeeft volgens welke gebeurtenissen zich ontvouwen; maar het laat zien hoe men over deze gebeurtenissen zou kunnen verhalen'.⁴⁷ Coddington concludeert: 'Fundamentalisten onderscheiden zich derhalve niet primair door de veronderstellingen die zij hanteren, maar door hun houding daartegenover ... (het) ontbreekt fundamentalisme aan intellectuele autonomie ...'.⁴⁸

Nu maakt Coddington zich wel erg makkelijk van het fundamentalisme af.⁴⁹ Men moet bereid zijn zich af te vragen enerzijds onder welke omstandigheden, '...welke soorten onwetendheid en onjuiste verwachtingen zich voordoen; en wanneer nu, anderzijds min of meer toereikende kennis, en evenwichtsherstellende krachten, zich waarschijnlijk zullen voordoen'.⁵⁰ Maar dan geeft men ook aan welke ruimte er is voor reductionisme, al dan niet in hernieuwde vorm, oftewel welke ruimte er is voor de Hicksiaanse benadering.

Impliciet veronderstelt de Hicksiaanse benadering dat individuen handelen volgens duidelijk omschreven en stabiele doelstellingen en nevenvoorwaarden - dit geldt dus ook voor hun verwachtingen.⁵¹ Bij de formulering van veronderstellingen hierover wordt enig beroep gedaan op plausibiliteit en introspectie. Dat men vervolgens dit handelen ook kan toeschrijven aan een Hicksiaans representatief subject, veronderstelt impliciet dat individuen elkaar niet sterk beïnvloeden in hun optreden. Dit hangt samen met de sterke oriëntatie van de Hicksiaanse benadering op evenwichtssituaties, in de zin van rusttoestanden.⁵² Als een proces is uitgekristalliseerd tot een evenwichtssituatie, beïnvloeden die individuen elkaar alleen op een gekende en stabiele wijze: de evenwichtssituatie kan dan worden beschreven in termen van een Hicksiaans representatief subject.

8. De Marshalliaanse benadering

Ik ben mijn betoog begonnen met de vraagstelling in hoeverre een zinvolle micro-economische onderbouwing van de macro-economie mogelijk is en

⁴⁶ Coddington (1983), p. 95.

⁴⁷ Coddington (1983), p. 99.

⁴⁸ Coddington (1983), pp. 117-118.

⁴⁹ Voor een stellige kritiek hierop, zie Snippe (1985b).

⁵⁰ Hutchison (1978), p. 211.

⁵¹ Zie de verwijzing naar Coddington in noot 41.

⁵² Dit geldt dus ook voor de zgn. onevenwichtigheidsanalyse. Men moet hierbij een onderscheid maken tussen marktevenwicht - dat wordt hier niet alleen bedoeld - en evenwicht in de zin van een situatie waarin een economie duurzaam kan verkeren, zonder dat er inherente tendenties tot verandering zijn, korthalve aangeduid met rusttoestand. Zie verder bijv. Benassy (1982), p. 3.

op welke wijze de notie van een representatief economisch subject hierbij een rol speelt. Daarbij heb ik aangegeven dat het begrip representatief economisch subject op twee manieren kan worden geïnterpreteerd: Hicksiaans en Marshalliaans, waarbij de eerste interpretatie algemeen is gevolgd in de economische theorie na de Tweede Wereldoorlog. Waarschijnlijk heeft in het voorgaande echter al doorgeklonken dat ik bewijfel of er veel mogelijkheden zijn voor een zinvolle toepassing van de Hicksiaanse benadering in de economische theorie. De vraag is dan of dit eveneens geldt voor de Marshalliaanse benadering.

Deze vraag is ook vanuit een Maastrichtse optiek interessant. Om dat toe te lichten breng ik u in herinnering dat de Hicksiaanse benadering wordt gekenmerkt door het keuzetheoretisch uitgangspunt toe te passen op een Hicksiaans representatief subject, gebruikmakend van de axiomatisch-deductieve methode. De Marshalliaanse benadering lijkt daarentegen meer inductief van aard: men poogt immers op basis van zorgvuldig waarnemen tot generalisaties te komen.⁵³

Elders hebben Hein Schreuder en ik uitvoerig aandacht besteed aan de verschillen in wetenschapsbeoefening tegen de achtergrond van verschillen tussen de algemene en de bedrijfseconomie.⁵⁴ Ik wil dan ook niet verder stilstaan bij de methodologische verschillen. Deze verschillen zijn al zo oud als de economische wetenschap zelf, zo niet ouder, en zullen steeds blijven bestaan - hetgeen overigens zeer vruchtbaar is. Wel wil ik er op wijzen dat Hein Schreuder en ik hebben geconcludeerd dat bedrijfseconomie meer inductief van aard is en algemene economie meer deductief. Dit laatste is in overeenstemming met de dominante traditie binnen de algemene economie van de Hicksiaanse benadering. Men kan zich nu afvragen of een samenwerking met de bedrijfseconomie de algemene economie dan uitnodigt tot het overstappen naar de meer inductieve Marshalliaanse benadering - en in hoeverre dat wenselijk is.

Een probleem bij de beantwoording van deze vraag is dat het niet duidelijk is wat de Marshalliaanse benadering inhoudt. Ik heb hierboven als enige kenmerk gegeven dat men poogt door zorgvuldige waarnemingen te komen tot generalisaties, maar wel op een zodanige wijze dat de veronderstellingen waartoe deze leiden herkenbaar blijven in relatie tot het waarnemingsmateriaal. Opmerkelijk is nu dat Hutchison in deze richting denkt bij zijn bespreking van de beperkingen van algemene theorieën in de

⁵³ De aard van het waarnemen leidt tevens tot een belangrijk verschil met het apriorisme, dat vaak in de Hicksiaanse benadering wordt gevolgd. Terwijl dit apriorisme sterk uitgaat van intuïtieve kennis en introspectie, steunt de Marshalliaanse benadering sterk op empirische waarnemingen.

⁵⁴ Zie Muysken en Schreuder (1985).

macro-economie. Als men erkent dat verwachtingen niet uit kunnen komen wordt men geconfronteerd met een groot probleem: 'Er is maar een manier waarop verwachtingen juist kunnen blijken te zijn, maar een oneindig aantal mogelijke manieren waarop zij, meer of minder ernstig, fout kunnen gaan. Deze onvermijdelijke conclusie heeft methodologische consequenties, want het is misschien alleen mogelijk de variëteit aan mogelijkheden te bestuderen aan de hand van casestudies'.⁵⁵ Kortom, de veronderstellingen moeten dan in ieder geval herkenbaar blijven in relatie tot het waarnemingsmateriaal. En Hutchison citeert met instemming Herbert Simon die stelt dat de acceptatie van onwetendheid en onzekerheid: '...een principiële verandering in wetenschappelijke stijl vereist, van een nadruk op deductief redeneren binnen een strak schema van axioma's naar een nadruk op een gedetailleerde empirische verkenning van complexe gedachtenketens. Op steeds breder wordende terreinen van de economische wetenschap zullen de te sterk vereenvoudigende veronderstellingen van de door zijn omgeving beperkte alleswetende beslisser worden vervangen door een realistische (en psychologische) karakterisering van de begrenzingen van de rationaliteit van de Mens, en de gevolgen van die begrenzingen voor zijn economische gedrag'.⁵⁶ Deze nadruk op een gedetailleerde empirische verkenning van menselijk handelen en de behoefte aan 'realistische' veronderstellingen lijkt mij duidelijk te passen in een Marshalliaanse benadering.⁵⁷

Op deze wijze geïnterpreteerd kan zonder enige twijfel worden gesteld dat een samenwerking met de bedrijfseconomie duidelijk de algemene economie uitnodigt om de dominante traditie van de Hicksiaanse benadering in te ruilen voor de Marshalliaanse benadering. Want in wezen volgt de bedrijfseconomie de Marshalliaanse benadering. Wellicht ten overvloede,⁵⁸ citeer ik het in Nederland gezaghebbende leerboek over de bedrijfseconomie van Bouma: 'De toepassing van de deductief-nomologische verklaring in de bedrijfseconomie ligt niet voor de hand, omdat in dit vak nog geen algemene wetten hebben stand gehouden ... Zo heeft men het

⁵⁵ Hutchison (1982), p. 253.

⁵⁶ Zie zowel Hutchison (1982), p. 253 als Hutchison (1978), p. 211. Hij citeert Simon (1976), pp. 147-148. In hoeverre men overigens met het begrip begrensde rationaliteit de doos van Pandora opent, hangt af van de mate waarmee men dan afstand neemt van het keuzetheoretisch uitgangspunt.

⁵⁷ Deze visie vertoont zeer nauwe verwantschap met de opvattingen van voor-oorlogse auteurs als Von Mises en Robbins, met als belangrijk verschil het in noot 53 genoemde verschil in waarnemingsmethoden. Von Mises en Robbins zijn immers duidelijk aprioristen. Overigens liggen hier ook mogelijkheden voor samenwerking met de (overige) gedrags- en maatschappijwetenschappen, conform de bedoelingen waarmee deze faculteit is opgericht.

⁵⁸ Dit komt namelijk al duidelijk naar voren in Muysken en Schreuder (1985).

'geloof' in de wetmatigheid van het economisch handelen moeten prijsgeven ...'.⁵⁹ U ziet dat dit volledig in het verlengde ligt van de gedachtengang van Hutchison. Het zal u niet verwonderen dat Bouma stelt over rationeel handelen: '... de inhoud van dit begrip is afhankelijk van de mate van voorkennis (zekerheid; onzekerheid) waarover het kiezende subject beschikt, alsmede van de complexiteit van de probleemstelling in verhouding tot het menselijk en/of machinaal reken- en redeneervermogen dat het betrokken subject ten dienste staat ... Het aldus gerelativeerde begrip 'begrensde rationaliteit' kan slechts op inductief-statistische wijze worden beschreven en verklaard'.⁶⁰

9. De samenwerking met de bedrijfseconomie

Het lijkt erop dat dit betoog onontkoombaar naar één conclusie leidt, die ook een mooi besluit zou zijn van deze oratie. Zo eenvoudig liggen de zaken helaas echter niet. De bedrijfseconomie kan en wil geen volwaardig alternatief bieden voor de Hicksiaanse benadering: zij pretendeert geen waarlijk algemene economische theorie te geven in de hierboven omschreven zin. En zij geeft geen antwoord op de vraag hoe economische activiteiten in een volkshuishouding worden gecoördineerd - ofschoon Hein Schreuder in zijn oratie wel laat zien dat op het gebied van de coördinatie van economische activiteit de algemene en de bedrijfseconomie in hun theorievorming elkaar sterk naderen. Maar de bedrijfseconomie poogt aan te geven hoe bedrijven zich onder verschillende omstandigheden gedragen, overwegend gebaseerd op de Marshalliaanse benadering. Daarmee kan zij dan een zeer belangrijke bijdrage leveren aan de mogelijkheid tot een micro-economische onderbouwing van de macro-economie. Echter deze bijdrage zal moeten worden ingebed in een theorie over hoe economische activiteiten in een volkshuishouding worden gecoördineerd.

Hierboven heb ik al aangegeven dat ik de Hicksiaanse benadering daar minder geschikt voor acht. Tegenover die benadering presenteren de post-Keynesianen en de neo-Oostenrijkers hun alternatieven. Beide stromingen schenken daarbij veel aandacht aan het ondernemersgedrag. In de neo-Oostenrijkse benadering staat de dynamische ondernemer, de 'entrepreneur' centraal. Door voortdurend naar gaten in de markt te zoeken en zijn kansen zo goed mogelijk te benutten is de ondernemer de drijvende kracht achter het economische proces.⁶¹ De post-Keynesianen stellen de rol van investeringen en het optreden van grote ondernemingen centraal in hun

⁵⁹ Bouma (1982), p. 254.

⁶⁰ Bouma (1982), pp. 285-286. Zie ook het hierboven gegeven citaat van Simon.

⁶¹ Zie bijv. Shand (1984).

analyse. Zij onderschrijven ook de dynamische visie op mededinging: '...rivaliteit tussen de gevestigde ondernemingen in een industrie behoeft alleen maar voldoende te zijn om er voor te zorgen dat er geen winstgevende investeringsmogelijkheden over het hoofd worden gezien'.⁶² Maar, uit het voorgaande is gebleken dat alhoewel zij allebei de Hicksiaanse benadering verwerpen, de post-Keynesiaanse en de neo-Oostenrijkse benadering ook op belangrijke punten verschillen.⁶³ Een van die punten is hun houding tegenover de macro-economie. De neo-Oostenrijkers kiezen als vertrekpunt voor hun analyse de micro-economie - zij het een zeer dynamische en turbulente micro-economie - en zijn zeer sceptisch over de mogelijkheid om daaruit stabiele relaties op macro-niveau af te kunnen leiden. Daarnaast ontkennen zij dat een macro-economische omgeving beperkingen kan stellen aan het handelen van individuen. Deze punten vloeien voort uit hun methodologische individualisme. De post-Keynesianen kiezen daarentegen de macro-economische analyse als vertrekpunt van hun analyse en zoeken via de Marshalliaanse benadering een micro-economische onderbouwing daarvoor.⁶⁴ Hun macro-economische analyse wordt echter niet zonder meer gekenmerkt door stabiele relaties, dit hangt met name af van '...de situatie met betrekking tot de algemene verwachtingen of de verwachtingen op lange termijn'.⁶⁵

⁶² Kenyon (1979), p. 37.

⁶³ Zie voor fundamentele discussie hierover Kregel (1985).

⁶⁴ Kregel (1985) citeert hier met instemming Pareto: 'Alhoewel Pareto bevestigt dat abstracte theorie alleen kan worden beoordeeld met betrekking tot 'algemene en gemiddelde feiten, niet toevallige gebeurtenissen', benadrukt hij voorts dat 'de classificatie van verschijnselen als primair en secundair (meer en minder algemeen)... is niet hetzelfde vanuit het algemene gezichtspunt van de wetenschap en vanuit het bijzondere gezichtspunt van een individu...'. Pareto stelt derhalve niet dat de theorie het totstandkomen van individuele beslissingen moet negeren. De specificatie van de lange-termijn voorwaarden (voor een theorie van de effectieve vraag, J.M.) op het niveau dat Pareto 'primair' noemt moet ook worden uitgebreid tot een analyse van individueel gedrag ...' (pp. 18, 19). Zie ook Eichner (1976) die in zijn 'Megacorp' zoekt naar een micro-economische onderbouwing van macro-economische dynamische processen. Hij kiest als uitgangspunt van zijn analyse een representatieve onderneming in de vorm van de megacorp, die verschillende karakteristieken heeft. 'De megacorp kan worden getypeerd door de ondernemingen die behoren tot de grootste 500 ondernemingen uit Fortune Magazine's jaarlijks overzicht' (p. 19). 'Natuurlijk zullen in de werkelijkheid, zelfs ... bij de grootste 500 ondernemingen, deze karakteristieken niet worden waargenomen, in hun volledigheid, in alle gevallen. In die zin vertegenwoordigt het beeld van de megacorp dat is geschikt een ideaal of zuiver type ... maar, op basis van het beschikbare waarnemingsmateriaal komt de megacorp dicht bij een weergave van de feitelijke situatie in de oligopolistische sector van de Amerikaanse economie' (p. 45).

⁶⁵ Kregel (1976, p. 214). In dit artikel geeft Kregel aan hoe de post-Keynesianen onzekerheid en verwachtingen in hun analyse introduceren, zonder daarbij hun analyse onhanteerbaar te maken. Hij maakt hiertoe een onderscheid tussen algemene, lange-termijn verwachtingen en

Ten aanzien van dit laatste aspect ben ik geneigd nog iets verder te gaan dan de post-Keynesiaanse visie. De notie dat er, zij het met de nodige kwalificaties, stabiele relaties bestaan op macro-economisch niveau is in het verleden zeer vruchtbaar gebleken. De recente discussies over de zin van econometrische modellenbouw kunnen weliswaar de stabiliteit van bepaalde relaties in twijfel trekken voor het huidige tijdsgewricht, men gaat toch niet zo ver dat men de zin ontkent van het leggen van verbanden tussen geaggregeerde grootheden.⁶⁶ Ook Hutchison, met al zijn twijfels aan algemene wetten in de macro-economie, doet dit niet.

Het probleem blijft dan om in het streven naar een waarlijk algemene economische theorie, de kloof tussen de macro-economie en de micro-economie te overbruggen. En daarbij kunnen beide stromingen niet als volwaardige alternatieven voor de Hicksiaanse benadering worden beschouwd. Beiden hebben de moed om de 'doos van Pandora' te openen,⁶⁷ door onvolledige kennis en onzekerheid in hun analyse te introduceren. Maar beide doen dan denken aan de tovenaarsleerling: de analytische en methodologische problemen die hun benadering oproept zijn nog lang niet opgelost en voortdurend in ontwikkeling.⁶⁸

Ik stuit dan ook op een probleem dat kan worden gekarakteriseerd door het oer-Nederlandse spreekwoord: 'Je moet geen oude schoenen weggooien voordat je nieuwe hebt'. Ik heb hierboven de Hicksiaanse benadering van vraagtekens voorzien, van zoveel vraagtekens dat ik geneigd ben deze benadering te vergelijken met oude schoenen die beginnen te knellen. Maar wat zijn de nieuwe schoenen? De post-Keynesiaanse en neo-Oostenrijkse benaderingen kunnen nog niet als volwaardige alternatieven voor de Hicksiaanse benadering worden beschouwd: de nieuwe schoenen staan aantrekkelijk opgesteld in de etalage, maar je kunt ze nog niet passen⁶⁹.

individuele, korte-termijn verwachtingen. De analyse is hanteerbaar als de algemene, lange-termijn verwachtingen constant worden verondersteld. Er zijn dan ook stabiele macro-economische relaties.

⁶⁶ Zie bijv. het overzicht van macro-economische modellenbouw van Den Butter (1984), waarin hij het misverstand 'dat de micro-economische analyse dienst zou kunnen doen als een vervanging van de macro-economie' uit de weg ruimt. Zie ook Pen (1984).

⁶⁷ Deze term ontleent Hutchison (1981, p. 253) aan Patinkin.

⁶⁸ Zie bijv. Kregel (1976) en Shand (1984).

⁶⁹ Strikt gesproken gaat het hier niet om nieuwe schoenen, beide benaderingen hebben een rijke voor-oorlogse traditie. Het gaat veeleer om oude modelletjes die weer in de mode raken; dit geldt met name voor de neo-Oostenrijkse benadering.

Tenslotte is het gevaarlijk om de Hicksiaanse benadering te vergelijken met oude schoenen die op een gegeven ogenblik onvermijdelijk helemaal versleten zullen zijn. Wat dat betreft heeft deze benadering een opmerkelijke flexibiliteit getoond om tegemoet te komen aan kritiek.

Toch is het duidelijk dat ik in ieder geval op zoek ben naar nieuwe schoenen. En bij dat zoekproces zie ik duidelijke mogelijkheden om met de bedrijfseconomen samen te werken om de vruchtbaarheid van de Marshalliaanse benadering voor de economische theorie te onderzoeken. Uit deze samenwerking hoop ik met name te leren hoe men beheerst de 'doos van Pandora' kan openen, als men onvolledige kennis en onzekerheid in de analyse introduceert. Bedrijfseconomen hebben in theorie en praktijk hier al veel eerder oog voor gehad dan algemeen-economen: ik hoop veel van hen te kunnen leren. Hein Schreuder zal in zijn oratie wat dat betreft een voorproefje geven.

10. Tot besluit

Tenslotte hecht ik eraan mij te richten tot diegenen onder u die dit betoog met enige verbijstering hebben gevolgd. Ik kan mij voorstellen dat sommigen onder u denken: waar praat die man over, wat heeft dit nu nog met economie te maken? Tot hen zou ik willen zeggen: het heeft alles met economie te maken. Uitspraken die economen doen over economisch politieke kwesties en de adviezen die zij geven, zijn onlosmakelijk verbonden met de inzichten die ik hierboven heb besproken. En als men deze inzichten ter discussie stelt, stelt men ook de uitspraken en adviezen ter discussie. Dat is een taak van de economische wetenschap. Dit neemt niet weg dat men natuurlijk ook de taak heeft om op een gegeven ogenblik naar beste weten adviezen te geven. Alleen, het huidige 'beste weten' kan hopelijk nog beter worden. En hier ligt de voornaamste taak van de economische wetenschap.

Ik ben mijn oratie begonnen met de vraag te stellen in hoeverre een zinvolle micro-economische onderbouwing van de macro-economie mogelijk is en in welke mate en op welke wijze de notie van een representatief economisch subject daarbij dienstig kan zijn. Het zal hopelijk niemand verbazen dat ik deze vraag niet volledig heb kunnen beantwoorden, want het is een ingewikkelde vraag waar economen al generaties lang mee worstelen en ongetwijfeld zullen blijven worstelen. Deze vraagstelling is dan ook ongetwijfeld nog actueel als ik ooit een afscheidcollege zou mogen geven. Het ligt in mijn bedoeling bij die gelegenheid duidelijke vorderingen aan te kunnen geven, die het resultaat zijn van een vruchtbare samenwerking tussen de algemene en de bedrijfseconomie.

BIJLAGE: Het onderscheid tussen micro- en macro-economie

Met de opkomst van de Keynesiaanse theorie, in het bijzonder de hydraulische versie, is binnen de economische theorie het onderscheid gegroeid tussen de micro-economie en de macro-economie. Een populaire manier om dit onderscheid aan te geven is dat de macro-economie zich bezighoudt met geaggregeerde grootheden, gedefinieerd op nationaal niveau, en de micro-economie zich bezighoudt met gedesaggregeerde grootheden, gedefinieerd op individueel niveau. Zonder de zin van dit onderscheid volledig te willen ontkennen, ligt de zaak niet zo eenvoudig. Het hierboven beschreven onderzoek van de theorie van het consumentengedrag is bijv. een typisch micro-economisch onderzoek, terwijl daarin de consumptieve bestedingen in een land worden bestudeerd naar bijv. drie zeer geaggregeerde goederencategorieën: duurzame consumptiegoederen, niet-duurzame consumptiegoederen en diensten. Het onderzoek is dan niet zozeer micro-economisch van aard omdat niet één maar drie goederen in een land worden onderscheiden, maar veeleer omdat het onderzoek duidelijk een toepassing van het keuzetheoretisch paradigma betreft.

Dit brengt mij bij een ander aspect van het onderscheid tussen de micro- en de macro-economie, namelijk het uitgangspunt van waaruit men redeneert. Vanuit die optiek is het hydraulicisme typerend voor de macro-economie en de Hicksiaanse benadering, in het bijzonder het zich baseren op het keuzetheoretisch paradigma, typerend voor de micro-economie. Weintraub deelt bijv. deze opvatting. Hij gaat zelfs nog iets verder als hij de micro-economie en de macro-economie presenteert als twee strijdende onderzoekprogramma's, resp. het neo-Walrasiaanse en het Keynesiaanse onderzoekprogramma.⁷⁰

Een van de gevaren van dit laatste onderscheid is echter dat de gedachte post zou kunnen vatten dat de micro- en de macro-economie concurrerende theoretische kaders zijn die verschillende antwoorden geven op gelijke vragen. Dit is echter maar zeer ten dele waar. Zo stelt Blaug bijv. in zijn overzicht van de geschiedenis van het economische denken: '...bijna geen econoom hield zich na 1870 bezig met het soort macro-economische problemen waarmee Keynes bezig was. De kracht van de neo-klassieke theorie lag in de micro-economische analyse, die zich slecht leende voor een bespreking van oplossingen voor algemene werkloosheid'.⁷¹ Nu is het op

⁷⁰ Weintraub (1979), p. 16.

⁷¹ Blaug (1968), p. 662.

zich juist dat de micro-economie zich traditioneel bezighoudt met vraagstukken op het terrein van allocatie en de werking van markten. Dit zijn terreinen waar de macro-economie weinig aandacht aan heeft besteed. Traditioneel houdt zij zich bezig met vraagstukken rond de geldtheorie en de conjunctuur-, groei- en verdelingstheorie, vraagstukken waaraan de micro-economie na de Tweede Wereldoorlog weinig aandacht placht te schenken.⁷² Hier begint echter verandering in te komen. Steeds meer begint men, evenals in de periode rond de jaren dertig, oog te krijgen voor de wisselwerking tussen allocatieproblemen en de werking van markten enerzijds en problemen van conjunctuur, groei en verdeling anderzijds, een wisselwerking waarin in de ogen van sommigen het geld juist een centrale rol speelt.

Literatuur

- Barten, A.P., *Theorie en empirie van een volledig stelsel van vraagvergelijkingen*, Dissertatie, Den Haag, 1966.
- Barten, A.P., The Systems of Consumer Demand Functions Approach: A Review, *Econometrica*, Vol. 45, 1977, pp. 23-53.
- Blaug, M., *Economic Theory in Retrospect*, Heinemann, Londen, 1968.
- Blaug, M., *The Methodology of Economics*, Cambridge University Press, Cambridge (UK), 1980.
- Bennasy, J.P., *The Economics of Market Disequilibrium*, Academic Press, New York, 1982.
- Bouma, J.L., *Inleiding tot de bedrijfseconomie*, Delwel, Wassenaar, 1982.
- Butter, F.A.G. den, Macro-economische modelbouw: een terugblik en enige recente ontwikkelingen, *Economisch-Statistische Berichten*, 1984, pp. 1140-1148.
- Coddington, A., *Keynesian Economics: The Search for First Principles*, Allen and Unwin, Londen, 1983.
- Cross, R., The Duhem-Quine Thesis, Lakatos and the Appraisal of Theories in Macroeconomics, *The Economic Journal*, Vol. 92, 1982, pp. 320-340.
- Deaton, A.S., *Models and Projections of Demand in Post-War Britain*, Londen, 1975.
- Eichner, A.S., *The Megacorp & Oligopoly*, Sharpe, Armonk (N.Y.), 1976 (1982).
- Eichner, A.S. (red.), *A Guide to Post-Keynesian Economics*, Sharpe, White Plains (N.Y.), 1979.
- Grossman, H.I., Why Does Aggregate Employment Fluctuate?, *American Economic Review*, Vol. 69, mei 1979, pp. 64-69.
- Hahn, F.H., Review of M. Beenstock: A Neoclassical Analysis of Macroeconomic Policy, *The Economic Journal*, Vol. 91, 1981, pp. 1036-1039.
- Harcourt, G.C. (red.), *The Microeconomic Foundations of Macroeconomics*, Macmillan, Londen, 1977.
- Hicks, J.R., *A Revision of Demand Theory*, Clarendon Press, Oxford, 1965.

⁷² Dit in tegenstelling tot de situatie voor de Tweede Wereldoorlog.

- Hutchison, T.W., *On Revolutions and Progress in Economic Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge (UK), 1978.
- Hutchison, T.W., *The Politics and Philosophy of Economics*, Basil Blackwell, Oxford, 1981.
- Kenyon, P., Pricing, in: Eichner (1979), pp. 34-45.
- Klamer, A., *The New Classical Macroeconomics*, Wheatsheaf Books, Brighton, 1984.
- Kregel, J., Economic Methodology in the Face of Uncertainty: The Modelling Methods of Keynes and the Post-Keynesians, *The Economic Journal*, Vol. 86, 1976, pp. 209-225.
- Kregel, J., *Conceptions of Equilibrium: The Logic of Choice and the Logic of Production*, Manuscript, 1985.
- Lachman, L.M., *Macro-economic Thinking and the Market Economy*, Hobart Paper 56, Institute of Economic Affairs, Londen, 1973.
- Latsis, S.J. (red.), *Method and Appraisal in Economics*, Cambridge University Press, Cambridge (UK), 1976.
- Marshall, A., *Principles of Economics*, Eighth Edition, 1920, Reset and Reprinted, Macmillan, Londen, 1977.
- Modigliani, F., The Monetarist Controversy or, Should we Forsake Stabilization Policies, *American Economic Review*, Vol. 69, 1977, pp. 1-9, geciteerd uit Korliras en Thorn, *Modern Macroeconomics*, 1979.
- Muysken, J. en Schreuder, H., Economische wetenschappen: eenheid in verscheidenheid?, in: J. Muysken en H. Schreuder (red.), *Economische wetenschappen: eenheid in verscheidenheid?*, Van Gorcum, Assen, 1985.
- Ng, Y-K., A Micro-macroeconomic Analysis based on a Representative Firm, *Economica*, Vol. 49, 1982, pp. 121-139.
- Pen, J., Over het misleidende van de micro-economie, *Hollands Maandblad*, Vol. 25, 1984, pp. 3-9.
- Shand, A.H., *The Capitalist Alternative*, Wheatsheaf Books, Brighton, 1984.
- Simon, H., 'From Substantive to Procedural Rationality', in: Latsis (1976), pp. 109-128.
- Snippe, J., *Macroeconomic Adjustment Processes: A Sequential Analytical Approach*, Dissertatie, Groningen, 1985a.
- Snippe, J., On the Scope of Hydraulic Economics: some reflections on Allan Coddington's *Keynesian Economics*, Manuscript, 1985b.
- Streissler, E., What Kind of Microeconomic Foundations of Macroeconomics are Necessary, in: Harcourt (1977), pp. 96-132.
- Weintraub, E.R., *Microfoundations*, Cambridge University Press, Cambridge (UK), 1979.
- Weintraub, E.R., Joan Robinson's Critique of Equilibrium: An Appraisal, *American Economic Review*, Vol. 75, mei 1985, pp. 146-149.